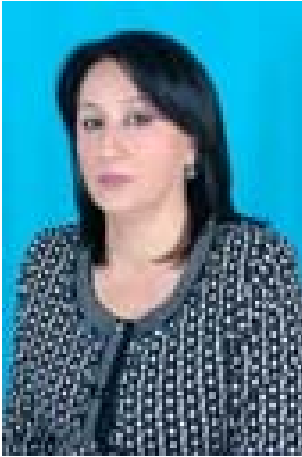

**MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏHSİL MÜƏSSİSƏLƏRİNİN
FƏALİYYƏTİNDƏ SOSIAL İSTİQAMƏTLİLİK**

Şəhla Əliyeva,

ADPU-nun məktəbəqədər təhsil, psixoloji xidmət və korreksiyaedici
təlim fakültəsinin dekani, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

açar sözlər: uşaq, ailə, məktəbəqədər müəssisə, sosiallaşma, ətraf aləmlə tanışlıq, inkişaf;

ключевые слова: ребенок, семья, дошкольное учреждение, социализация, знакомство с окружающим миром, развитие;

key words: child, family, preschool, socialization, acquaintance with the outside world, development.

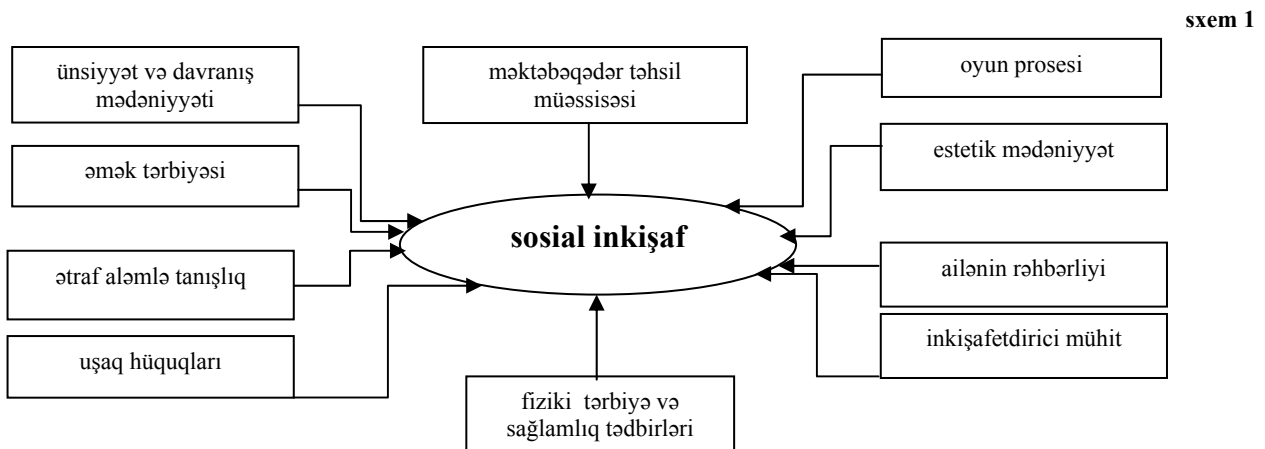
Uşağın sosiallaşmasında ailədən sonra məktəbəqədər təhsil müəssisəsi ciddi fəaliyyət göstərir. Uşağın gələcək inkişafı, onun yeni fəaliyyət şəraitinə uyğunlaşması, sosiallaşması, əsasən, bu müəssisədən asılıdır.

Uşaqlarla bir neçə istiqamətdə aparılan iş bu problemin həllinə xidmət edir. Bunlardan biri *ətraf aləmlə tanışlıqdır* ki, onun köməyi ilə cəmiyyətə yaxından bələd olmaq imkanı yaranır. Müəyyən problemlər üzrə, digər proqramlardan da istifadə olunmaqla, uşaqların fərdi-psixoloji xüsusiyyətləri və əməkdaşlıq imkanlarına uyğun yeni texnologiyalar tətbiq edilir.

Hazırda məktəbəqədər təhsil müəssisələrində ətraf aləmlə tanışlıq üzrə proqramların məzmunu yeniləşir, müvafiq metodik vəsaitlər yazılır. Beləliklə, bir çox problemlərin həllinə şərait yaradılır.

Uşaqların sosial cəhətdən inkişaf etdirilməsi üzrə məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin işi bir sıra məqamlardan ibarətdir. Bu işin məzmununa doğma yaşayış məskəninin ekoloji problemlərinin, tarixinin, mədəniyyətinin öyrənilməsi, insanların həyat fəaliyyəti, ünsiyyət formaları, adət-ənənələri və s. daxildir. Ətraf aləmlə tanışlıq prosesində uşaqlar sağlamlığın qorunması, öz hüquqları haqqında ilkin məlumatlar alırlar.

uşağın sosial inkişafına təsir edən amillər

“Fərd cəmiyyətdən kənarında mövcud ola bilməz. Cəmiyyətlə əlaqəsi və müəyyən fəaliyyəti qarşısında vəzifəsi olmayan insan sosial cəhətdən inkişafının mahiyyətini itirir. Şəxsiyyətin

sosiallaşması prosesi uşaqlıqdan başlayır və ömür boyu davam edir. Uşağın həyat haqqında dolğun anlayışı onun məkan-zaman, keyfiyyət-kəmiyyət normalarının vəhdətindən yaranır". [6, səh. 33]

Məktəbəqədər yaşlı uşaqlar şüurlarında cəmiyyət anlayışını yarada və özlərinin oradakı yerini sərbəst şəkildə müəyyənləşdirə bilmirlər. Bu istiqamətdə onların böyüklərin köməyinə ehtiyacı vardır. Məktəbəqədər dövrün sonuna yaxın uşaqlarda ilkin dəyərlər sistemi yaranır.

Uzun illər Azərbaycanda məktəbəqədər təhsil uşaqların idrakının inkişafına istiqamətləndirilmişdir. Təhsilin bu mərhələsinin məqsədi uşağa bilik mənimsədilməsindən çox, onun fərdi xüsusiyyətlərinin – mənəvi keyfiyyətlərin, emosional tələbatların, digər insanlarla münasibətlər prosesində sosial-psixoloji xüsusiyyətlərin, özünüqiymətləndirmənin inkişaf etdirilməsindən ibarət olmuşdur.

Uşağın sosiallaşmasında ailədən sonra növbəti vacib mərhələ körpələr evi, uşaq bağçası qrupudur. Uşağın fərdi və sosial inkişafında onun qrup yoldaşları ilə qurduğu münasibətlər çox vacibdir. Təربiyəçi bir çox hallarda uşaqlarla heç bir qohumluq əlaqəsi olmayan insandır. Onunla ünsiyyət prosesində uşaq müəyyən təcrübə qazanır.

Məktəbəqədər təhsil müəssisəsində uşağın tərbiyəsi ilə tərbiyəçi ilə yanaşı, psixoloq, musiqiçi, idmançı və b. pedaqoqlar da məşğul olurlar. Məktəbəqədər təhsil müəssisəsində sosial fəaliyyət uşağın yaş xüsusiyyətləri və məktəbə hazırlıq səviyyəsi nəzərə alınmaqla təşkil edilir. Məktəbəqədər təhsil müəssisəsindəki hərtərəfli fəaliyyət uşağın sosial gerçəkliyə cəlb olunmasının həm vacib şərti, həm də vasitəsidir ki, onlar uşaqlara ətraf aləmi fəal şəkildə dərk etmək imkanı yaradır. Bu fəaliyyət uşağın ətraf aləmlə tanışlıq metodlarını – hərəkəti, oyun, kommunikativ, bədii-estetik, yaradıcı metodları necə mənimsəməsindən asılıdır. Uşaqlar müxtəlif fəaliyyət növləri və metodlarının mənimsənilməsi vasitəsilə yeni məlumatlar toplayır, müəyyən təcrübə qazanır, nəticədə daha yüksək səviyyədə fəaliyyətə sövq olunurlar. Böyüklə uşaq arasında müştərək məzmunlu fəaliyyət sosial təcrübənin ötürülməsi sosiallaşma məktəbinin əsasını təşkil edir. Sosiallaşmanın əsasında fəaliyyət durur. Məktəbəqədər təhsil müəssisəsində fəaliyyət sosiallaşmanın şərti və vasitəsi kimi çıxış edir. Sosiallaşma oyunları, məşğələlər, ekskursiyalar, gəzintilər prosesində həyata keçirilir. Uşağın praktik həyata hazırlanmasında onun kommunikativ bacarıqları – ünsiyyət, oxu, rəsm müsabiqələri və s. mühüm yer tutur. Bu proqramın həyata keçirilməsi nəticəsində uşaqlar müəyyən biliklər alır, emosional təcrübə qazanır, müxtəlif situasiyaları qiymətləndirməyə başlayır, fəallıq nümayiş etdirirlər.

Gerçəkliliklə tanışlıq vasitələrindən biri də ünsiyyətdir. *Ünsiyyət*, fəaliyyət növü olaraq, şəxsiyyətin sosiallaşması prosesində mühüm rol oynayır. Pedaqoqlar, valideynlər, yaşlıları ilə ünsiyyət zamanı uşaq müxtəlif əşyalar, onların mahiyyəti, təbiət hadisələri və ictimai həyat, insanlar arasındakı münasibətlər, onların müxtəlifliyi haqqında məlumat alır və biliklərini dərinləşdirir. Müştərək fəaliyyət prosesində yaranan ünsiyyət bir çox fərdi xüsusiyyətlərin formalaşmasını təmin edir. Bu, hisslərin yaranmasının, idraki marağın, digər insanlarla ünsiyyətin inkişafı, insanlarla münasibətdə müsbət və mənfi təcrübənin toplanmasının əsasını təşkil edir. Həmin baza üzərində uşağın xarakteri formalaşır, o, sonradan hərəkətləri və davranışında öz əksini tapacaq normaları, qaydaları mənimsəyir.

Məktəbəqədər təhsil müəssisəsində bütün fəaliyyət növlərinin qarşılıqlı əlaqəsi şəxsiyyətin sosiallaşmasının ən vacib komponentidir. Sosiallaşma – cəmiyyətdə müstəqil həyata hazırlaşan fərdin sosial-mədəni təcrübəni mənimsəməsi prosesidir ki, onun nəticələri sosial fəaliyyətin müxtəlif növlərində fəal, səriştəli və məsuliyyətli iştirak etməyə imkan verir. Sosiallaşmaya müxtəlif dəyərlər, bilik və bacarıqlar, şəxsiyyətlərə qarşılıqlı münasibətlər, davranış normaları daxildir. Bu, onunla izah olunur ki, şəxsiyyətin intellektinin, hisslərinin, mənəviyyatının inkişaf etdirilməsi məsələləri bir-biri ilə bağlıdır və tərbiyə prosesində onları ayırmaq mümkün deyil. Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində sosial uyğunlaşma prosesində həyata keçirilən bu

kompleks yanaşma problemlə ailələrdən çıxan uşaqlar üçün xüsusilə vacibdir. Belə ki, bu uşaqların ailə tərbiyəsində çatışmazlıqlar müşahidə olunur. Bu zaman kollektivin hər bir işçisi uşağın davranışını anlamalı və qəbul etməlidir. Belə yanaşma müxtəlif səviyyələrdə ünsiyyət qurmaq üçün əlverişli şərait yaradır.

Tərbiyəçilərin məqsədlərindən biri də *kommunikativ bacarıqların inkişaf etdirilməsidir*. Şəxsiyyətin sosiallaşması üzrə kompleks yanaşma zamanı etüdlərin, hekayələrin uydurulması, modelləşdirmə, təhlil, yaradıcı tapşırıqlar, mini-müsabiqələr, improvizasiya və s. priyomlardan istifadə olunur. İnsanlararası münasibətlər əsasında qurulan korreksiyaedici-inkişafetdirici oyunlar uşaqlara bir-biri ilə ünsiyyət qurmağı, yaşdılarına hörmətlə yanaşmağı öyrədir, ümumbəşəri dəyərləri mənimsədir. “Uşaqlarda ekoloji mədəniyyətin tərbiyə olunması inkişafetdirici təlim prinsipləri əsasında həyata keçirilir. Böyük məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda təbiət haqqında, insanın oradakı yeri və rolu haqqında dolğun fikirlər formalaşır. Uşağın intellekti aldığı məlumatlara uyğun formalaşır. Hər bir mövzuya uyğun biliklərin məzmununda insanın ətraf mühitin yaradılması və inkişaf etdirilməsində roluna böyük yer ayrılır”. [4, səh.29]

Məktəbəqədər yaşlı uşaqların bilik dairəsinin genişlənməsi onlarda böyüklər aləminə marağın inkişaf etməsi ilə paralel baş verir. Söhbətlər əsasında uşaqlar böyüklərin peşəkar fəaliyyətləri ilə tanış olur, onların əməyinin digər insanlar üçün əhəmiyyətini öyrənirlər. Uşaq özünü dərk etməklə ailədə sosial rolunu, doğmaları ilə əlaqəsini, nəslinə aidiyyətini anlayır. Bu istiqamətdə “Mən”, “Mən kiməm?”, “Mən və valideynlərim”, “Ailə”, “Evdə tək olduğum zaman”, “Yaxşı-pis” kimi mövzular öyrənilir. Bu mövzuların öyrənilməsi uşaqların biliyini artırır, onlarda müxtəlif hərəkətlərə düzgün münasibət formalaşdırır. Söhbət zamanı “Sən bu vəziyyətdə nə edərdin?” sualından istifadə olunur. “Ailə və qohumluq münasibətləri haqqında söhbətlər zamanı uşaqlara insan üçün ailənin əhəmiyyəti başa salınır. Ailə – diqqət, qayğı, sevgi, nəvaziş, yardım deməkdir. Bu gedişlə uşaqlar ilk dəfə “Mən kim idim?”, “İndi kiməm?”, “Kim olacağam?” kimi maraqlı suallar ətrafında düşünməyə başlayırlar”. [3, səh. 56]

Nəqliyyat sisteminin inkişaf etdiyi, bu sahədə cinayət hallarının artdığı müasir dövrdə uşaqlarda müstəqilliyin tərbiyə olunması çox vacibdir. Məşğələlərdə uşaqlar həyat fəaliyyətinin təhlükəsizliyinin əsaslarını yaş səviyyələrinə uyğun olaraq mənimsəyirlər. Uşaq bağçasından kənarda böyüklərlə qarşılıqlı münasibətlərdə, davranış qaydaları ilə tanış olurlar. Təhlükəsizlik və sağlamlıq dəqiqələrinin keçirilməsi əhəmiyyətlidir. Yuxarı yaş qrupunda küçədə, yollarda, ictimai yerlərdə rast gəldikləri adamlarla münasibətdə davranış qaydaları öyrədilir. “Sosial-məişət sahəsində sosiallaşma çərçivəsində gigiyenik vərdislər aşılır, məsələn, meyvə və tərəvəzlərin faydası haqqında məlumat verilir, yeyərkən onları yumaq məsləhət görülür. Uşaqlar öyrənirlər ki, bəzi tərəvəzlər çiy, bəziləri bişmiş halda yeyilir. Uşaqlara “Mebel” mövzusu öyrədilərkən əşyalara ehtiyatlı münasibət (onu qorumaq, ağır əşyaları qaldırmamaq, mebelin üzərində yelənməmək və s.) tələb olunur.

Sosial uyğunlaşma üzrə ən mühüm istiqamətlərdən biri *kütləvi tədbirlərin keçirilməsidir*, məsələn, Bakı şəhəri, 266 nömrəli uşaq bağçasında “Mənim dördəyaqlı dostum” mövzusunda rəsm müsabiqəsi keçirilmiş, müvafiq sərəgilər yaradılmışdır. Tərbiyəçilər, uşaqlar və valideynlər həmin tədbirlərdə fəal iştirak etmişlər.

“Qrupun mini-muzeyi və uşaq kəşfləri aləmi” müsabiqəsi uşaqlarda yaradıcı bacarıqları inkişaf etdirməyə imkan verir. “Yaşlı insanlar günü” (yaşlı nəslə hörmətlə yanaşmaq), “Yanğınsöndürənlər günü” (yanğınsöndürənlərin peşəsi ilə tanışlıq, alovla ehtiyatlı davranmaq) qeyd olunarkən uşaqların ekoloji bilikləri zənginləşir. Belə tədbirlər, məktəbəqədər təhsil müəssisələrindəki şərait, işçilərin peşəkarlıq səviyyəsi, proqramların sosial-mənəvi məzmunu, onların metodik təminatı uşaqların fərdi inkişafı və sosial uyğunlaşması, həmçinin tərbiyə işinin daha da mükəmməlləşdirilməsi üçün şərait yaradır.